

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ОРОС Ільдико Імрїївна – доктор філософії, доцент, президент Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток системи безперервної освіти дорослих різних країн світу.

ЧЕРНИЧКО Степан Степанович – доктор з гуманітарних наук, професор, ректор Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ.

Наукові інтереси: розвиток системи безперервної освіти дорослих різних країн світу.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

OROS Ildiko Imrievna – Doctor of Philosophy, Associate Professor, President of the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II.

Circle of scientific interests: development of the system of continuing education of adults in different countries of the world.

CHERNYCHKO Stepan Stepanovych – Doctor of Humanities, Professor, Rector of the Transcarpathian Hungarian Institute named after Ferenc Rákóczi II.

Circle of scientific interests: development of the system of continuing education of adults in different countries of the world.

Стаття надійшла до редакції 29.04.2025 р.

УДК 371.124

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.13.040

РАДУЛ Валерій Вікторович –

доктор педагогічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри педагогіки вищої школи та соціально-гуманітарних дисциплін

Української державної льотної академії

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5354-9142>

e-mail: valerijradul@gmail.com

РАДУЛ Ольга Сергіївна –

доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету

імені Володимира Винниченка

ORCID iD: <http://orcid.org/0000-0003-0627-1541>

e-mail: olga.s.radul@gmail.com

БАЛАНУЦА Олександр Олександрович –

доктор педагогічних наук,

Надзвичайний і Повноважний посол України

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3470-9486>

e-mail: valerijradul@gmail.com

ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ТА СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

РАДУЛ Валерій Вікторович, РАДУЛ Ольга Сергіївна, БАЛАНУЦА Олександр Олександрович. ПРОФЕСІЙНА КУЛЬТУРА ТА СОЦІАЛЬНА ЗРІЛІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Сукупність зовнішніх та внутрішніх якостей людини, формується протягом усього її життя на основі моральних задатків природи; головною ж соціально-психологічною рисою людини є активний процес, тобто людська самоорганізація (самоорганізація). Самоорганізація особистості виявляється у двох фундаментальних системотвірних процесах соціалізації: а) цілеспрямованого, соціалізувального впливу (виховання, навчання, соціальні, емоційні та моральні взаємини (спільна діяльність, комунікація, громадська думка тощо)), та б) стихійного соціалізувального впливу (засоби масової інформації, культура, випадкове спілкування тощо); особистісного самотворення, тобто власного внеску у формування, розвиток та становлення особливих людських якостей (особистість, суб'єкт діяльності, індивідуальність особистості), що вноситься соціотвірними діями людини.

Ключові слова: *Особистість, самоорганізація, культура, соціальна зрілість, соціальна ситуація, професійна діяльність, професійна культура, самореалізація, відповідальність, культура взаємодії особистості.*

RADUL Valeriy Viktorovich, RADUL Olga Serhiivna, BALANUTSA Oleksandr Oleksandrovich. PROFESSIONAL CULTURE AND SOCIAL MATURITY OF THE PERSONALITY

The set of external and internal qualities of a person is formed throughout his / her life on the basis of the moral predispositions of nature. The main socio-psychological feature of a person is an active process, that is, human self-organization.

Self-organization of the personality is manifested in two fundamental system-forming processes of socialization: a) purposeful, socializing influence (education, training, social, emotional and moral relationships (conjoint activity, communication, public opinion, etc.); b) spontaneous socializing influence (mass media, culture, casual communication, etc.); personal self-creation, that is, one's own contribution to the formation, development and formation of special human qualities (personality, subject of activity, individuality), which is made by person's socially constructive actions.

Personality is social quality (property) of an individual, determined by his / her «involvement» in social relations. The individual's lifestyle and social roles ensure the formation, transformation, and consolidation of the properties that construct the content of his / her socio-professional orientation. It is in the system of socio-professional relations that the transformation of an individual's internal, mental processes into the qualitative properties of his / her personality takes place.

The personality formation is, on the one hand, the result of the individual's own efforts, and on the other hand, the formative influence of culture and society.

Becoming a cultural being and organizing the conditions for others to become cultural beings are closely related aspects of single process called the formation of culture.

In this case, culture can be understood as holistic set of artifacts accumulated by social group in the course of its historical development. In their totality, the artifacts accumulated by the group – culture – can be considered as species – specific means of human capabilities.

Keywords: *Personality, self-organization, culture, social maturity, social situation, professional activity, professional culture, self-realization, responsibility, culture of individual interaction.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Історія розвитку уявлень про природу особистості – це, по суті, історія розвитку культур. Розуміється під культурою не лише результат людської діяльності, але і якісна характеристика самої діяльності. В широкому розумінні професійна культура означає засвоєння особистістю культурних норм і традицій суспільства з урахуванням специфіки діяльності.

Постійне усвідомлення мотиву викликає почуття особистої зацікавленості і бажання довести розпочату справу до кінця. Прагнення до усвідомлення мотивів діяльності посилює критичне ставлення до загально-прийнятого, стимулює інтереси до розмірковування, самопізнання, самовиховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомий дослідник М. Коул зазначає: «Якщо антропоморфізм робить помилку, наділяючи бездуховний світ людським розумом і волею, тоді має існувати світ, у якому було б правильно наділити такими властивостями, зокрема, світ людини. Як соціальна реальність або, іншими словами, як форми суспільного життя, культури народжуються, живуть і вмирають, взаємодіють одна з одною, а нові культури утворюються шляхом асиміляції попереднього досвіду та структур минулих або

існуючих культур. У такому розумінні культуру можна визначити як «соціальний організм». Але якщо говорити про «соціальний організм», то поняття організму передбачає застосування як мінімум таких уявлень: певної форми свідомості дійсності, яка дозволяє організму орієнтуватися у відповідних соціальних «діях» і цілях, екологічних концепціях, системах виживання організму, зрештою, способу відтворення, собі подібних.

В сучасних реаліях культуру в різних виявах досліджують Н. Богданова, О. Ігнатівич, І. Лебединська, О. Морщакова, В. Москаленко, О. Овчарук, Г. Улунова, О. Яструб, та інші.

Мета статті – дослідити, що й у сучасних реаліях розвитку суспільства актуалізуються проблеми розвитку якісних характеристик особистості, зокрема у взаємодії з її професійною культурою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи вплив професійної культури на розвиток соціальної зрілості особистості, ми використовуємо основні положення теорії відомого психолога Л. Виготського та філософа Е. Ільєнкова, які в науковій літературі подаються В. Давидовим у такій редакції: 1) основою психічного розвитку людини є якісна зміна соціальної

ситуації її життя (або її діяльності); 2) загальними моментами психічного розвитку людини слугують її навчання та виховання, форми яких мають історично змінний характер; 3) вихідною формою діяльності є розгорнуте виконання людиною (соціально-культурному) плані; 4) психічні новоутворення, які виникають у людини, похідні від інтеріоризації вихідної форми її діяльності; 5) суттєва роль у процесі інтеріоризації належить різномітним знаково-символічним системам, які виникають в історії культури; 6) важливе значення в діяльності й свідомості людини мають її інтелект та емоції, які перебувають у внутрішній єдності [2].

Українськими дослідниками проблем соціалізації [1] розкрито теоретико-методологічні та методичні аспекти соціалізації особистості. В цьому контексті соціалізація особистості нею визначається як становлення соціальності людини завдяки дії механізму суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Проблема соціалізації особистості аналізується на основі сучасних досліджень, показує новий, який відповідає потребам в знаннях про соціальний розвиток особистості, що склались в суспільстві на даному етапі. Розглянуто низку проблем, які ще не висвітлені в існуючих на сьогодні інших наукових виданнях з проблеми соціалізації. Зокрема, проаналізовано окремі моделі соціалізації, розглянуто детермінацію процесу соціалізації особистості соціальною матрицею суспільства. Досліджено закономірності процесів типізації та індивідуалізації особистості.

Проблема універсальності людини та її уяви постійно приводять усіх її дослідників до розгляду питань творчості та особистості. Педагоги останнім часом звертаються до концепції Е. Льєнкова, згідно якої справжня особистість знаходить себе там, де індивід виробляє деякий загальний результат, через котрий здійснює оновлювальний вплив на долі інших індивідів. Згідно із цією концепцією особистість у своєму розвитку випереджає розвиток мікросередовища, оскільки суспільна свідомість (колегіальна) орієнтується на закони спільної справи, які не завжди зразу є корисними для окремої особистості. Особистість у силу своєї творчості прокладає шлях для інших, започатковуючи новий зразок діяльності, але за умови включення її в колегіальну діяльність.

А. Швейцер писав: «Але як зараз, так і в усі наступні часи пояснити змінюваність нашої власної долі можна тільки тим, що ми

намагалися задовольнитися культурою, відірваною від етики» [3]. І далі: «Культура є продуктом оптимістично-етичного світогляду» [3].

Для будь якої зрілої особистості культурне середовище утворюється із множини духовних і матеріальних перетворень оточення, нагромаджених людством у ході соціально-історичного розвитку.

Професійна культура – це інтегральна характеристика особистості, що проектує її загальну культуру в сфері професії. Професійна культура – це синтез високого професіоналізму у внутрішніх властивостях особистості, володіння особливостями професії і наявність культуротворчих здібностей.

Згідно з нашою концепцією дослідження особистісних характеристик, соціальна зрілість особистості є саме тією якістю її розвитку, яка може сприяти усуненню різноманітних негараздів. Соціальна зрілість особистості, як якість і рівень розвитку, дозволяє фахівцю відмовитися від наявних стереотипів діяльності, розробляти та реалізувати особистісно розвивальні шляхи своєї професійної діяльності.

Професійна культура – це певний зріз цілісної системи соціальної діяльності людини, взятої під одним, специфічним кутом зору. Вона є водночас розгалуженою системою культури, виступає мірою реалізації особистісних спроможностей людини у всіх видах її діяльності. Завдяки професійній культурі здійснюється удосконалення ставлення до професійної діяльності.

Професійна культура впливає на формування якісних особистісних характеристик людини. Разом з цим професійна культура забезпечує зв'язок і спілкування між різними людьми в різних обставинах, обмін результатами їх духовної діяльності.

Професійна діяльність у сфері професійної культури зростає до рівня загальності. Культура виступає ніби каталізатором вияву індивідуальності.

В наукових дослідженнях виокремлюють також і соціологічну структуру культурної діяльності суб'єкта, яка характеризується: а) рівнем розвитку всебічності та гармонійності; б) ступенем творчого потенціалу; в) інтенсивністю і спрямованістю духовного спілкування; г) можливостями саморозвитку та самореалізації.

Індивід у соціумі здатний бути джерелом динаміки, самозміни. Існують різноманітні підходи до тлумачення поняття культури. Для логіки нашого дослідження принаймні є розуміння культури в антропологічному сенсі слова – все витворене суспільством. Але розуміння культури відоме завдяки Едуарду

Бернетту Тайлору: «Культура або цивілізація... – це складне цілісне утворення, що містить знання, вірування, мистецтво, мораль, звичаї та інші здатності й звички, набуті людиною як членом суспільства» [4].

Культура як вияв життя, творчої енергії на стадії свого старіння, схильна втрачати відкритість, здатність живого саморуху й продукує застигли трафарети та моделі.

Соціалізація неможлива без само-реалізації, особистісного самовизначення в системі загальнолюдських цінностей.

Сутність виховання – не в оволодінні, а в залученні до нього, бо особистісні культурні смисли породжуються та існують у спілкуванні, діалозі.

Розв'язання усіх виховних завдань вимагає разом з традиційним підходом застосування культурологічного аналізу. Це означає в процесі розвитку соціальної зрілості перехід до комплексного дослідження, висхідним моментом якого є розуміння професійної культури як компонента інтегрованого цілого – культури взагалі. Розвиток соціальної зрілості особистості аналізується нами відповідно до загальнокультурних закономірностей, у складі яких її власні закономірності виступають як одна із сторін розвитку професійної культури, як цілісності.

Важливий показник професійної культури – здатність до співпраці, а необхідна умова – взаємна повага та рівність сторін.

Культурою вироблена ціла система захисту свідомості від прямого впливу: розміркування, іронія, гумор, здатність слухати та розуміти інших, а не тільки стверджувати й переконувати. Професійна культура, як нагромаджуваний у педагогічній діяльності досвід соціальної взаємодії, реально існує лише на особистісному рівні, спираючись на конкретний досвід, досягнутий способом самостійних пошуків.

Середовище, навіть зрозуміле у широкому розумінні, можна тільки опанувати, до культури необхідно залучатися. Залучення до культури є не що інше, як освіта.

Якщо культуру подавати переважно як набір певних правил поведінки, норм, зразків, заборон, тобто нормативно, як «уміння себе поводити», то розвиток особистості зводиться до механізмів соціалізації, привчання людини діяти, мислити й діяти за заданими зразками.

Давно відомо, що соціалізація неможлива без самореалізації, особистісного самовизначення в системі загальнолюдських цінностей.

Культура – система реалізованих і тих, що реалізується, об'єктивних цінностей і смислів. Сутність виховання – не в

оволодінні, а в залученні до нього, бо особистісні культурні смисли народжуються й існують у спілкуванні – діалозі. Існують суб'єктивні особистісні смисли – відношення, які можуть збігатися з об'єктивними культурними смислами, поданими в духовних цінностях. У силу цього можливим є справжній діалог особистості та культури.

Друга ідея, глибоко зв'язана з ідеєю культури, – ідея творчості. Розуміння творчості тільки з погляду форми міцно й ґрунтовно утвердилося в нашій педагогіці. Творчістю у нас називають малювання, ліплення, моделювання, тобто урок математики – це урок, на якому навчають лічити, а урок малювання – це урок, на якому навчають творчості.

У контексті нашої концепції перофесійна культура особистості зв'язана із аналізом дії твірних факторів. Такими факторами є особистісно-діяльнісна природа й особистісно-творча сутність. Обидва ці фактори реалізуються за допомогою механізму потреб, оскільки саме в процесі професійної діяльності для їх задоволення особистість творить професійну культуру й сприяє якісному своєму зростанню.

Для структури професійної культури є специфічним соціокультурологічний аспект.

Культурна діяльність та потреби в ній перебувають у складній органічній залежності. Виокремлюємо п'ять видів їх взаємних стосунків: 1) культурна діяльність як процес задоволення культурних потреб; 2) культурні потреби як спонукальний мотив культурної діяльності; 3) культурна діяльність як джерело формування культурних потреб; 4) культурна діяльність як основна форма прояву культурних потреб; 5) культурна діяльність – критерій оцінки культурних потреб.

Слід зауважити, що, характеризуючи особистість як інтелігента, важливо зосереджувати увагу не тільки на виявах відповідних якостей, а й на їхньому якісному змістові.

Якостями, що визначають культурний зміст соціально зрілої особистості є:

1. Усвідомлення соціальної відповідальності. Ця якість особистості реалізується в професійній, громадській та культурно-естетичній її діяльності на основі соціально значущої мети та мотивів розвитку соціальної зрілості.

2. Моральна відповідальність за одержання й передачу професійних моральних та загальнокультурних цінностей в їх єдності.

3. Потреба у виробленні особистісного ставлення до актуальних проблем свого часу.

4. Постійне прагнення до морального, духовно-культурного та соціального розвитку.

5. Уміння спілкування з людьми, будувати взаєностосунки з соціумом на принципах взаємовідповідальності.

6. Здійснювати самостійність як важливий принцип реалізації творчого потенціалу особистості.

У сучасних умовах реалізувати назване на практиці можливо за допомогою таких форм виховання:

1. Єдність світоглядних моральних та загальнокультурних установок усіх суб'єктів виховних впливів, включаючи мікросередовище на всіх його рівнях розвитку.

2. Здійснення на практиці постійного цілеспрямованого взаємозв'язку різнорівневих середовищ у формуванні та загальнокультурному розвитку особистості.

3. Постійний діяльний зв'язок середовища життєдіяльності особистості як суб'єкта культури із соціокультурним середовищем міста, регіону.

4. Постійне ознайомлення із способом практичного залучення особистості з реальною культурною ситуацією та перспективами розвитку культурного процесу в районі, місті, області, державі; глибоке знання культурних традицій свого краю та їх реального внеску в культурний розвиток суспільства.

Культура взагалі – міра розвитку людини. Вона характеризує не лише і не стільки обсяг засвоєння нею цінностей суспільної життєдіяльності людей протягом всієї їх історії, скільки сам спосіб, за допомогою якого людина залучається до цих цінностей. У цьому розумінні професійна культура – це те, що створює, формує особистість, одночасно за допомогою чого людина стає цілеспрямованою, професійно та соціально зрілою.

Як відзначається в науковій літературі, важливою основою культури особистості, критерієм її вираженості виступає її взаємодія з колегами, товаришами, знайомими та незнайомими людьми.

Розвиток професійної культури особистості в її практичній діяльності можливо розглянути за допомогою культури соціальної взаємодії.

Соціальна взаємодія передбачає координацію (поєднання) дій особистості, колег так їх поглядів. Культура соціальної взаємодії забезпечує обмін питаннями, коментарями, думками та поясненнями. Отже, професійна культура виступає як детермінуючий фактор розвитку соціальної зрілості особистості, забезпечує зіставлення різних її поглядів і структурування дій та вчинків.

Спосіб спілкування окремих людей, якісні характеристики такого спілкування відображають рівень культури загальнолюдських взаєностосунків. Зрозуміло, що будь яка особистість у своїй професійній діяльності використовує вироблені в ході розвитку людської цивілізації та засвоєні ним норми взаємодій. Така система взаємодій має особливі характерні властивості, відносно самостійні закономірності та рівні розвитку. Оволодіння цією системою взаємодій і є показником професійної культури особистості.

Звідси, зміст та рівень розвитку професійної культури особистості визначається змістом його професійної діяльності. Чим змістовнішою за обсягом, характером є професійна діяльність, тим багатограннішою, різноманітнішою є взаємодія, тобто професійна діяльність визначає межі та способи взаємодії. Професійна діяльність особистості формує й вимоги до взаємодії, які обумовлюють рівні її професійної культури.

Культура взаємодії особистості – це показник того, яким чином, за допомогою яких професійних завдань, способів, взаєностосунків з іншими людьми вдається реалізувати загальні, соціально значущі принципи співіснування.

Висновки та перспективи подальших розвідок наперед. Отже, професійна культура особистості ґрунтується на основі багатьох умов, які вона повинна наслідувати. Задоволення цих умов можливе за допомогою вміння орієнтуватися в духовному стані тих людей, з якими вона взаємодіє, розуміння стимулів та мотивів поведінки, суджень, орієнтацій, уміння не лише їх пояснити, але й побудувати взаємодії так, щоб їх врахувати, домагаючись адекватно для реалізації поставлених цілей реагування.

Формування такого вміння відбувається в міру нагромадження досвіду професійної роботи. Беззаперечно, чим вища професійної культура особистості, тим вищий рівень розвитку соціальної зрілості вона має. Висока професійна культура особистості обумовлюється постійною тривалою роботою особистості над собою.

Перспективи подальшого наукового дослідження можуть бути зумовлені подальшим вивченням професійної культури та соціальної зрілості особистості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія. Київ: Фенікс. 2013. 540 с.
2. Радул В. В. Соціальна зрілість особистості. Монографія. Харків: Мачулін. 2017. 442 с.

3. Радул В. В. Соціально-професійні проблеми сучасної педагогічної науки: монографія. Харків: Мачулін, 2019. 332 с.
4. Радул В. В., Радул О. С. Соціально-професійні явища та процеси життєдіяльності особистості: монографія. Дніпро: Середняк Т. К. 2025. 403 с.

REFERENCES

1. Moskalenko, V.V. (2013). *Sotsializatsiia osobystosti*. [The personality socialization]. Kyiv.
2. Radul, V. V. (2017). *Sotsialna zrilist osobystosti*. [Social maturity of the individual]. Kharkiv.
3. Radul, V. V. (2019). *Sotsialno-profesiini problemy suchasnoi pedahohichnoi nauky*. [Socio-professional problems of modern pedagogical science]. Kharkiv.
4. Radul, V. V., Radul, O. S. (2025). *Sotsialno-profesiini yavyshecha ta protsesy zhyttiediialnosti osobystosti*. [Socio-professional phenomena and processes of individual life]. Dnipro.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

РАДУЛ Валерій Вікторович – доктор педагогічних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри педагогіки вищої школи та соціально-гуманітарних дисциплін Української державної льотної академії.

Наукові інтереси: дослідження соціально-професійного розвитку особистості.

РАДУЛ Ольга Сергіївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти Централь-

ноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: історико-педагогічні дослідження.

БАЛАНУЦА Олександр Олександрович – доктор педагогічних наук, Надзвичайний і Повноважний посол України.

Наукові інтереси: особливості розвитку професійних характеристик особистості.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

RADUL Valeii Viktorovych – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Head of the Department of Pedagogy of the Higher School and Social and Humanitarian Disciplines of the Ukrainian State Aviation Academy.

Circle of scientific interests: research into the socio-professional development of the individual.

RADUL Olha Serhiivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Preschool and Elementary Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Circle of scientific interests: historical and pedagogical research.

BALANUTSA Oleksandr Oleksandrovych – Doctor of Pedagogical Sciences, the Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Ukraine.

Circle of scientific interests: features of the development of professional personality characteristics.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2025 р.

UDC 37. 211.24

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2025.13.045

TSARYK Olha Mykhailivna –

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Foreign Languages and Information-Communication Technologies,

Western Ukrainian National University,

Director of the International Centre of Culture and Development,

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0169-7009>

e-mail: tsarykolga@gmail.com

KRYCHKIVSKA Oksana Vasylivna –

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor at the Department of Educology and Pedagogy

Western Ukrainian National University

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-3007-0248>

e-mail: oknysem@ukr.net

COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION AS A PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL PROBLEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL EDUCATION

ЦАРИК Ольга Михайлівна, КРИЧКІВСЬКА Оксана Василівна. ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ